

Moni-ilmeisyyttä ja nopeaa kehitystä – Baltian ja pohjoismaiden kirjastot kokemuksia jakamassa

Päivikki Karhula

Latvian Liepajassa viime toukokuussa pidetty Nordic-Baltic Library Meeting kokosi kuvaa Pohjoismaiden sekä Baltian maiden kirjastojen viime aikaisista kehitysvaiheista ja kirjastoalan ajankohtaisista teemoista. Konferenssin osallistujat tulivat sekä yleisistä että tieteellisistä kirjastoista, kirjastoalan koulutusyksiköistä ja kirjastoseuroista. Se, että kokous pidettiin Latviassa, antoi luonnollisesti paremmat mahdollisuudet erityisesti Baltian maan kirjastoammattilaisille osallistua tilaisuuteen.

Suomalaisia matkajien joukossa Liepajassa oli lisäksi Anneli Äyräs, Barbro Wigell-Ryynänen, Päivi Almgren ja Tuula H. Laaksovirta. Onnekkaiden sattumien ansiosta päädyimme esitystemme lisäksi poseeraamaan latvialaisen päivälehdessä pääsivulle. Koska itse olen ollut vain vähän tekemisissä Baltian maiden kirjastoammattilaisten kanssa, oli erityisen mielenkiintoista tutustua sikkäläisten kirjastojen nopeaan teknologiseen kehitykseen.

Tanskalaiset suunnannäyttäjinä

Tanskalaisten esitelmöijien itsevarma ote perustui varmasti osin heidän kykyynsä organisoida kirjastoalan asiat keskitetysti. Tanskalaiset kulkevat kehityksen kärjessä myös automaatiassa. Lainauksessa täysi itsepalvelu on mahdollista kattaen lainauksen, uusinnat ja palautukset.

Bibliotek.dk -portaali kokoaa yhteen sekä yleisen että tieteellisten kirjastojen palvelut. Kansallisen portaalin erityispalveluja ovat esimerkiksi fiktio-aiheinen verkkolehti ja monikulttuuriset palvelut, jotka ulottuvat 12 kielelle. Lapsille on luotu oma virtuaalikirjasto ja kotiläksyjen tekoa tukeva oppimispalvelu. Neuvontapalvelu monissa kirjastoissa on suljettu, koska yhteiset Kysy kirjastonhoitajalta -tyyppiset palvelut toimivat nopeammin ja halvemmin.

Yhtenäinen toimintapolitiikka heijastuu myös kirjastojen välisessä palvelujen arvioinnissa ja tilastoinnissa, jota on toteutetty yleisissä kirjastoissa. Kehittämistä ja suunnittelua tukee kansallinen benchmarking-järjestelmä, jossa kunkin kirjasto on veloitettu esittämään toiminta- ja kehittämissuunnitelmansa sekä arvioimaan palvelutasonsa kansallisella tasolla.

Yleisissä kirjastoissa 70 % lainatusta aineistosta on kirjoja, mutta muiden medioiden osuus on lisääntymässä. Verkkoaineistojen ongelmana näyttäisi olevan omankielisen materiaalin vähäisyys. Erityisesti hakuteoksia ja käsikirjoja tarvittaisiin lisää. Vuodesta 2000 lähtien kirjastot ovat downloadanneet musiikkia ja tanskalaiset ovat digitoineet musiikkinsa kansallisesti. Kirjastoilla on meneillään myös kokeiluja videoiden lataamisesta.

Tieteellisten kirjastojen puolella verkkopalvelujen laaja osuus näkyy jo kirjastojen budjeteissa, joissa 50 - 65 % kirjastojen resursseista on sijoitettu verkkopalveluihin. Lainausta on vähentynyt ja elektronisten aineistojen käyttö lisääntynyt. Kahta tulostettua elektronista artikkelia kohden lainataan yksi kirja. Sama ei tietenkään päde yleisissä kirjastoissa, koska sekä painetun aineiston kysyntä että elektronisten aineistojen tarjonta on toisenlaisissa mittasuhteissa.

Tanskalaisilla oli tarjolla myös mielenkiintoisia tutkimustuloksia asiakkaiden käyttäytymisestä kirjastoissa viime vuosina. Puolet kirjaston asiakkaista ei tule enää lainaamaan, vaan käyttämään kirjastotilaa muihin tarkoituksiin – lehdenlukuun, nettiyhteyksiin, opiskeluun, tietopalveluun tai osallistumiseen erilaisiin kulttuuritilaisuuksiin.

Verkkopalvelujen ja elektronisten aineistojen myötä kirjastojen ja kirjastotyön rooli on muuttunut, mikä kuului myös baltialaisten maiden kokemuksista. Lisääntyvä neuvonta- ja opetustyö näkyy työssä ja kirjastot mielletään paikallisina ei vain lainaamoina, vaan tieto-, oppimis- ja kulttuurikeskuksina, joihin tullaan viettämään aikaa ja opiskelemaan. Tanskalaisten puheenvuoroissa korostettiin myös sitä, miten nämä uudet opiskelun ja oleskelun tarpeet ja käyttötarkoitukset tulisi huomioida kirjastotilojen suunnittelussa.

Verkkotietopalveluilla lisää asiakkaita Latviassa

Latviassa kirjastot ovat saaneet näkyvästi jalansijaa tietoyhteiskuntaohjelmissa, joissa kirjastot mainitaan ”loppukäyttäjien palvelujen tarjoajina”. Monet asiat ovat kuitenkin vasta kehitteillä, esimerkiksi yleisissä kirjastoissa yhteisluetteloiden tuottamiseen on suuntauduttu vasta 1990-luvun lopusta lähtien.

Maan kattavista teknologiaprojekteista ollaan myös Latviaan hakemassa nopeaa kehitystä ja laaja-alaisia ratkaisuja, mikä on tyypillinen asetelma muillekin Baltian maille. Ajatus on toimiva myös siinä mielessä, että samalla ratkaistaan monet eril-

Näkymä Riikan kauniista vanhasta kaupungista.

Kuva: Päivikki Karhula

listen hankintojen aiheuttamat yhteensopivuuden ongelmat. Verrattain myöhäinen teknologian käyttöönotto antaa myös osaksi etumatkaa, koska monet teknologian sukupolvet voidaan samalla ohittaa konversioineen ja päivityksineen.

Esittelyssä oli Latvian kansalliskirjastoprojekti (Castle of Light), jonka monumentaaliselle rakennushankkeelle saa hakea vertailukohtaa. Puolen vuoden sisällä olisi tavoitteena myös asentaa 1 600 työasemaa yli 700 kirjastoon eri puolilla Latviaa ja kouluttaa samassa yhteydessä kirjastojen henkilökuntaa. Taustalla on haja-keskitetty toiminta-ajatus, joka yhdistäisi samalla kirjastoja, arkistoja ja museoita. Esikuvia hankkeelle on haettu Tanskasta, Ruotsista ja Hollannista.

Latvialaisessa kirjastoverkostossa tukipisteinä ovat aluekirjastot, joilla on työmenetelmien ja ohjauksen vetovastuu alueella. Aluekirjastot järjestävät koulutusta ja tapahtumia. Myös yhteisluetteloita kehitetään alueellisina kokonaisuuksina, mikä on määritelty jo kirjastolaissa.

Esitelmistä kiinnostava oli myös latvialaisten kirjastoammattilaisten tietoteknisen koulutuksen tarpeita luotaava tutkimus. Vastauksia koottiin lähinnä yleisistä kirjastoista ja koulukirjastoista. Yli puolet vastaajista ilmoitti puutteellisen tietämyksensä liittyen tietotekniikkaan, laitteisiin, verkkotiedon hyödyntämiseen ja tietoverkkoon. Tietoa kaivattiin lisää erityisesti metadatastandardeista (84 %), tietoliikenteestä ja siihen liittyvistä standardeista (79 %) sekä digitaalisista kirjastoista (72 %). Koulutusta ollaan nyt suunnittelemassa lisää etenkin alueellisten täydennyskoulutuskeskusten kautta.

Kaikissa yleisissä kirjastoissa nettiyhteydet Virossa

Viron kirjastoissa on tapahtunut hyvin nopeaa kehitystä monessa suhteessa viimeisen kymmenen vuoden aikana. Maassa on yhteinen kirjastojärjestelmä (URRAM), kansallinen hankintasuunnitelma (National Acquisitions Plan) ja ELNET -konsortio elektronisten aineistojen hankinta varten.

Yleisten kirjastojen verkosto on laaja ja kattava. Nettiyhteys kirjastojen kautta on tarjolla maan kattavan kirjastoverkon kautta jokaista 100 asukasta kohden. Käytännössä jokaisessa kirjastossa on julkinen verkkoyhteys asiakkaita varten. Viimeisen viiden vuoden aikana on puututtu myös kirjastojen tilaongelmiin ja monin paikoin on käynnistetty joko korjaus- tai rakennushankkeita.

Riikalainen Art Deco -kahvila Kuke on kuulu suklaastaan. Kuva: Päiviikki Karhula.

Tieteellisten kirjastojen rahoitus on Virossa ollut pitkään aallonpohjassa. Moniin vuosiin ei julkaistujen hankintoihin herunut valtiolta tukea ollenkaan, mutta vuodesta 2003 tilanne on muuttunut tuntuvasti. Hankintabudjetit ovat vuodesta 2003 lähes kaksinkertaistuneet vuoteen 2005, jolloin kirjastojen hankintoihin on varattu jo 2,5 miljoonaa €.

Elektronisten aineistojen käyttöönottoa kokeiltiin jo 2000 Open Society Institutun tukemana eIFL-projektina. Käyttäjien hyvin vastaanottamaa hanketta ei kuitenkaan voitu sujuvasti jatkaa rahoituksen puuttuessa. Vuodesta 2002 julkinen rahoitus maassa kääntyi suosiolliseksi. Nykyisellään ELNET -konsortion puitteissa on maalle neuvoteltu kansallinen lisenssi, joka kattaa 100

Katukeittiöt koristavat kaupunkikuvaa. Kuva: Päivikki Karhula.

kirjastoa ja avaa pääsyn mm. yli 10 000 tieteelliseen julkaisuun sekä erilaisiin faktatiedon lähteisiin ja e-kirjoihin.

Nopea sähköistyminen maassa näkyy myös parlamentissa, joka on siirtynyt elektronisiin asiakirjoihin ja julkaisemiseen. Lakiaineisto on nykyisellään vain elektronisessa muodossa.

Käyttäjäkulttuuri muuttuu nopeasti Liettuassa

Nopea muutos on leimallista myös Liettualaisille kirjastoille. EU-rahoituksen turvin toteutettiin 2003-2004 suunnitelma 75 yleisen ja tieteellisen kirjaston verkottamisesta ja yhteisestä kirjastojärjestelmästä (LIBIS), mihin sisältyy myös digitointihankkeita. Museot, arkistot ja kirjastot suunnis-

tivat samalla kohden yhteistä tietojärjestelmää.

2005 maan kaikki kirjastot tarjoavat julkisen nettiyhteyden. Maassa on myös yhteisluettelo sekä Ask a librarian -verkkotietopalvelut. Se, mitä vielä kaivataa, olisi kirjastojen yhteinen hankintakonsortio, sillä n. puolet tieteellisistä ja yleisistä kirjastoista tilaa elektroniset julkaisunsa suoraan kustantajalta. Kirjastojen suurimmat ongelmat elektronisten aineistojen käytössä liittyvätkin rahoitukseen. Myös Liettuan elektronisten aineistojen hankinta on käynnistynyt 2001 Open Societyn rahoituksen turvin.

Kulttuurin muutos on ollut nopea ja se on myös näkynyt kirjastojen käytössä. Esimerkkinä esiteltiin Plunge Public libraryn kehitys, jonne ensimmäiset tietokoneet saatiin 1998. Kirjasto sai aluksi 2 tietokonetta, 2 tulostinta ja Internet-yhteydet, mutta henkilökunnan tiedon taso ei tuolloin riittänyt laitteiden käyttöön. Häätäratkaisuna kirjasto lähetti atk-koulutukseen muutaman henkilön ja muut opiskelivat koneiden käyttöä itseopiskeluna. Muutaman kuukauden jälkeen yhdessä ja erikseen opiskelu tuotti jo tulosta ja osaaminen riitti laitteiden ja Internetin peruskäyttöön.

Vuoteen 2002 mennessä tilanne oli kohentunut jo niin, että kirjasto aloitti aikuiskoulutuksen hankkeen, jonka yhteydessä saatiin käyttöön lisää laitteita sekä oppimista tukevaa aineistoa.

Kirjaston henkilökunta koulutti asiakkaita erityisesti sähköpostien ja toimisto-ohjelmien käyttöön sekä verkkotiedonhakuun. Samalla kirjastotyöhön tuli merkittävästi lisää neuvonta- ja opastustyötä, jolla ohjataan tietokoneiden käyttöön, niiden avulla opiskeluun ja verkkotiedonhakuun. Vähitellen toiminta laajeni niin, että kirjastoon tarvittiin erillistä myös atk-asiantuntijaa, jonka tuella tuotettiin omat verkkosivut ja saatiin henkilökunnalle lisää koulutusta ja päivittäistä käytön tukea.

2003 kirjasto sai lisää koneita, kun Liettuan kirjastoissa otettiin käyttöön yhteinen kirjastojärjestelmä (LIBIS) ja tämän myötä kansallinen yhteisluettelo sijaintitietoineen.

Pienelle ja keskuksista etäällä olevalle kaupungille kirjaston kehitys on ollut elintärkeää.

Kirjastosta on tullut paikkakunnan tieto- ja oppimiskeskus, joka myös tukee yhteisölle tärkeiden ongelmien ratkaisuja.

Muutos on näkynyt myös kirjaston käyttäjäkunnassa. Asiakaskuntaan tulivat nyt mukaan nuoret pojat, joita kirjasto ei aiemmin kiinnostanut. Lisäksi jo vakituisina asiakkaina olleet aikuisopiskelijat, jotka aiemmin olivat käyneet kirjastossa lähinnä lainaamassa, muuttivat kirjaston käyttötottumuksiaan. Uusien mahdollisuuksien avauduttua, opiskelijat jäivät työskentelemään kirjaston laitteilla ja hyödyntämään verkkotiedonhaun mahdollisuuksia. Nykyisellään kirjaston 5070 kirjastokäynnistä 2100 on internetkäyttäjää. Ja kahdesta tietokoneesta on edetty 24 koneen käyttöön.

Kiehtova Riika ja etäinen Liepaja

Latvian pääkaupunki Riika on ilo turistin silmälle. Vanha kaupunki on omaleimaisella tavalla kaunis verrattuna esimerkiksi Tuholmaan ja Tallinnaan. Kaupungin jugend-talojen alue on Euroopan yhtenäisin. Latvian karusta historian ajanjaksoista kertoo puolestaan Occupation Museum, jonne kootut vangittujen elämäntarinat, muistoesineet ja kirjeet ja rekonstruoidut venäläiset vankilaolot eivät jätä kylmäksi.

Konferenssikaupunki Liepaja on tuntemattomampi nimi Baltian kartalla. Kaupunki on ollut pitkään suljettu ja toiminut pitkään venäläisten joukkojen tukikohtana. Pienen kaupungin keskustassa kohtaavat nyt rinnakkain uusi ja vanha, steriilin kiiltävä, muodikas ja ränsistynyt. Katukuvassa enimmäkseen korjaamattomina näkyvät myös vuosisadan alun kauniit vanhat villat. Kilo metrejä pitkät hiekkarannat odottivat vielä toukokuun viileydessä kesää ja auringonottajia.

Riikan ja Liepajan välinen matka taittuu bussilla vajaassa kolmessa tunnissa. Matkustaminen on Latviassa, kuten muissakin Baltian maissa erittäin edullista. Valtatien varrella katse tarttuu ki-

*Riikan TV-torni on yksi maamerkeistä matkalla.
Kuva: Päivikki Karhula.*

lometrien mittaiseen modernien tuulimyllyjen alueeseen, joka tuo uudisrakennusten ja korjaamattomien talojen keskelle mykistävän futuristisen maiseman.

Voiton päivä ja Bushin silloisen vierailun valmistelut näkyvät Riikan toukokuisessa katukuvassa. Lähtöpäivänä valmisteltiin kaupungissa paitsi illan kansanjuhlia, mutta viimeisiä tunteja varjosti myös vartioinnin tihtyminen keskustan kaduilla. Monimutkaisten turvajärjestelyjen takia monet työntekijät kuulemma saivatkin ottaa vapaapäivän ja lähtivät maalle virkistymään. 📖

*Päivikki Karhula, johtava tietoasiantuntija,
eduskunnan kirjasto
email. paivikki.karhula@eduskunta.fi*